

SPREMNOST URBANOG I RURALNOG STANOVNIŠTVA ZA UKLJUČIVANJE U LANAC SNABDIJEVANJA NEDRVNIM ŠUMSKIM PROIZVODIMA NA PODRUČJU DRVARA

WILLINGNESS OF URBAN AND RURAL POPULATION TO JOIN THE NON-WOOD FOREST PRODUCTS SUPPLY CHAIN IN THE AREA OF DRVAR

Dane Marčeta^{1*}, Dejan Grahovac²

¹ Univerzitet u Banjoj Luci, Šumarski fakultet, Stepe Stepanovića 75A, 78000 Banja Luka, BiH

² ŠGD Hercegbosanske šume d.o.o. Kupres, Splitska bb, 80320 Kupres, BiH

*e-mail: dane.marceta@sf.unibl.org

Izvod

U radu je predstavljeno istraživanje kojem je bio cilj da se utvrdi na koji način urbano i ruralno stanovništvo percipira i koristi nedrvne šumske proizvode (NDŠP). Za primjer je odabrana opština Drvar, na čijem području je odabrano na bazi vrijednosnog suda i anketirano 60 stanovnika, 30 sa urbanog i 30 sa ruralnog područja. Pitanja su se ticala njihovog socio-ekonomskog statusa, poznavanja NDŠP, trenutnog stava prema sakupljanju i preradi i dr. Obrađeni su akti koji tretiraju oblast NDŠP metodom analize sadržaja. Rezultati su pokazali, između ostalog, da ruralno stanovništvo veći značaj daje šumi kao izvoru NDŠP od urbanog stanovništva i da je svega 6 ispitanika imalo bilo kakav oblik formalnog obrazovanja u vezi s poznavanjem NDŠP, te da većina onih koji se bave sakupljanjem to rade više u svrhu lične upotrebe nego komercijalno. Većina sakupljača sa ruralnog područja na sakupljanju provede 8–20 dan/god., a sa urbanog područja do 7 dan/god. Kada se govori o količini, većina sakupljača sakupi preko 50 kg/god. Kod sakupljača sa urbanog područja je značajan udio onih koji sakupe do 10 kg/god. Većina ispitanika sa urbanog područja smatra da će najveći problem oko sakupljanja NDŠP u budućnosti predstavljati klimatske promjene, dok ispitanici sa ruralnog područja smatraju da će najveći problem u budućnosti ipak biti smanjenje površine pod šumom. Dostupnost u prirodi i niski početni troškovi mogu podstaknuti pojavu malih preduzeća koja mogu biti važan faktor u razvoju ruralnih područja i smanjivanju siromaštva.

Ključne riječi: edukacija, korišćenje, nedrvni šumski proizvodi, stanovništvo

1. UVOD / INTRODUCTION

U prošlosti ljudi nisu cijenili šumu samo zbog drvnog bogatstva, već i zbog bogatstva drugim proizvodima. Stari zapisi iz Kine, Indije i Egipta govore o raznovrsnoj upotrebi različitih šumskih zeljastih biljaka (Wickens, 1990). Šuma, pored drveta, sadrži i mnoštvo ostalih korisnih dobara i usluga koje imaju komercijalnu vrijednost i zajedno čine nedrvne šumske

proizvode, koji mogu biti okosnica ruralnog razvoja (Fuashi et al., 2011). U nedrvne šumske proizvode (NDŠP) i usluge spadaju razni plodovi šumskog drveća i grmlja, gljive, te posebno socijalne usluge šuma kao što su rekreacija, turizam, lov, foto-lov i sl. (Vuletić et al., 2009). Iako ne postoji jedna, univerzalno prihvaćena definicija NDŠP, široko je prihvaćeno stajalište da su

to svi proizvodi šume osim drveta (Ahenkan & Boon, 2011).

Zbog povećanja koncentracije populacije koja egzistencijalno zavisi od šumskih ekosistema, problematika NDŠP dobija na važnosti u šumarskim politikama mnogih zemalja (Keča et al., 2011). Značaj NDŠP u odnosu na održivi razvoj posebno je istaknut na UN konferenciji održanoj 1992. u Rio de Janeiru, kada je postignut dogovor o promociji učinkovitog korišćenja svih proizvoda i usluga od šuma. Osim Agende 21, za problematiku NDŠP od važnosti su Helsinška i Lisabonska rezolucija, u kojima se navodi da je „promocija korištenja NDŠP i usluga sastavni dio socio-ekonomskog gledišta održivog gazdovanja šumama” (Glück, 2000). Isključujući ekonomsku, socijalnu i ekološku dobrobit za društvo u cjelini, posebno se naglašava značaj za lokalne zajednice koje su oslonjene na NDŠP kao jedini izvor prihoda (Keča et al., 2011). Iako se NDŠP sakupljaju i koriste generacijama, tek u posljednje vrijeme uočava se zainteresovanost za njihov ekonomski značaj u šumarstvu Bosne i Hercegovine. Važnost i doprinos tradicionalnog šumarstva i proizvoda od drveta ekonomskom razvoju veoma su dobro prepoznati, a naročito je to slučaj u zemljama sa razvijenim šumarstvom. Podrška sektoru NDŠP je nedovoljna u mnogim zemljama jugoistočne Evrope zbog generalno loše razvijenih inovativnih sistema za ruralnu privredu, kao i zbog činjenice da se polje NDŠP često odbacuje od dobro etabliranih poljoprivrednih i šumarskih sektora (Živojinović et al., 2017). Korišćenje NDŠP može da podstakne razvoj lokalne ekonomije uz očuvanje ekosistema i biodiverziteta i da predstavlja važnu komponentu života siromašnijih slojeva stanovništva. Pored toga, tržišna vrijednost NDŠP i zahtjevi za njima u svijetu su u znatnom porastu posljednjih decenija, čemu svjedoči podatak da je ukupna vrijednost tržišta NDŠP u Evropi oko 2277 milijardi eura (FOREST EUROPE 2015), prema Posavec et al. (2018).

Doprinos komercijalizaciji NDŠP donijela je i sve veća popularnost „zdrave hrane” ili potreba za korišćenjem tzv. šumskih proizvoda prehrambenog karaktera. Iako je potražnja za NDŠP u porastu, njihov potpuni tržišni potencijal još

uvijek nije dostignut (Keča et al., 2013). Jedan od važnijih problema predstavlja nedostatak informacija i znanja stanovništva o njihovom tržišnom značaju, načinu sakupljanja i tehnikama prerade. Usljed nedostatka podataka o nivoima korišćenja i biološkom statusu mnogih sakupljenih vrsta, teško je planirati i sprovesti aktivne mjere zaštite (Nedeljković et al., 2015). Cai et al. (2011) i Turtiainen i Nuutinen (2012) su istakli da je nedostatak informacija o količinama i kvalitetu sakupljenih i plasiranih proizvoda razlog zbog kojeg društvene, ekonomske i ekološke posljedice korištenja NDŠP u većini razvijenih zemalja još uvijek nisu dovoljno poznate. Smatra se da 150 različitih vrsta NDŠP igraju važnu ulogu u međunarodnoj trgovini (Adepoju et al., 2007). Eksploatacija NDŠP može predstavljati značajan doprinos i izvor prihoda domaćinstvima. Ovo je naročito slučaj ako se radi o ruralnim područjima. Smatra se da žene na ruralnim područjima pridaju veći značaj sakupljanju i preradi NDŠP od muškaraca (Chandrasekharan, 1995). Za uspješnu komercijalizaciju NDŠP nužno je biti svjestan dostupnih potencijala, kao i svih faktora koji ograničavaju njihovo prekomjerno iskorišćavanje (Keča et al., 2015). NDŠP kao sirovina su povezani s krajnjim potrošačima kroz lanac stvaranja vrijednosti čija optimizacija može doprinijeti učinkovitijoj proizvodnji tih proizvoda, dostupnosti svjetskih tržišta i poboljšanju konkurentnosti (Keča et al., 2013). Na temelju različitih izvora o potencijalima NDŠP procjenjuje se da u BiH ima 200–300 biljnih vrsta u prirodi koje se tretiraju kao ljekovite, jestive i aromatske (Tanović, 2011; Vojniković et al., 2013).

Približno 93% NDŠP koji se komercijalizuju sa područja BiH distribuiraju se na međunarodnom tržištu, a većina prerađivača (78%) nije zainteresovana za domaće tržište zbog niskih cijena, niske potražnje i neizvjesnosti poslovanja. Najveća količina svih NDŠP izvozi se u Njemačku, zatim u Italiju i Austriju, dok se eterična ulja šalju na tržište SAD-a i Kanade (Delić et al., 2017). U nekim šumarstvima tržišna vrijednost gljiva može biti jednaka vrijednosti drveta (Pettenella & Secco, 2006). Nekoliko zemalja je pokušalo da podstiče razvoj proizvodnje divljih

jestivih gljiva na način da su plasirani podsticaji za konzervaciju šuma i unapređenje mogućnosti zarade za ljude koji žive na marginalnim ruralnim područjima (Härkönen, 1998; Ortega-Martínez i Martínez-Peña, 2008; Kilchling et al., 2009). Uprkos rastućem interesu za sakupljanje gljiva iz prirode u zemljama u razvoju, u većini slučajeva socijalne, ekonomske i ekološke implikacije tog procesa ostaju nepoznate zbog nedostatka podataka za analizu. Dostupni statistički podaci o prikupljenim količinama i vrijednosti su sporadični i često nepouzdana (Vantomme, 2003; Boa, 2004). Čak i u razvijenim zemljama se veoma malo zna o socijalno-ekonomskim karakteristikama sakupljača, njihovoj praksi i navikama. Pettenella & Secco (2006) su se bavili identifikacijom broja i ostalih karakteristika ljudi angažovanih u komercijalnom sakupljanju NDŠP, utvrđujući i vrijeme koje su sakupljači posvećivali sakupljanju i sakupljene količine, kao i definisanjem ekonomskog značaja prihoda ostvarenog na taj način. Šansa da neka osoba sakuplja gljive zbog zadovoljstva prije nego zbog prihoda raste sa stepenom obrazovanja sakupljača (Pettenella & Secco, 2006). Širok interes za sakupljanje je motivisao i pokušaje razvoja određenih metoda gajenja šuma koje podstiču prinos NDŠP (Tomao et al., 2017). Neka istraživanja su pokazala da

ekonomski profit od gljiva može biti veći nego od drveta (Palahí et al., 2009; Pettenella & Secco, 2006). De Román & Boa (2006) su izračunali da porodice od četiri člana koje žive u ruralnom dijelu sjeverne Španije mogu ostvariti profit od 5600–8400 € u sezoni od sakupljanja rujnice (*Lactarius deliciosus* L.). U istočnoj Finskoj Cai et al. (2011) su utvrdili da je sezonska zarada profesionalnog sakupljača bila 1224 € (preko 5% od prosječnog godišnjeg prihoda domaćinstva u Finskoj). Sisak et al. (2016) kažu da ¼ ruralnih domaćinstava u Češkoj Republici sakuplja NDŠP, uglavnom gljive i bobice. Prema Sheppard et al. (2016), na području EU u javnim šumarskim preduzećima u 74% slučajeva NDŠP se sakupljaju prema pojavljivanju u prirodi, u 18% slučajeva se zvanično ne sakupljaju, a u svega 6% slučajeva se aktivno gazduje NDŠP. Tranzicija prema tržišnoj ekonomiji je rezultovala stvaranjem malih preduzeća (Audretsch & Thurik, 2000; Jaouen & Lasch, 2015) koji predstavljaju dominantnu kategoriju u lancu snabdijevanja NDŠP. Takva situacija je i u Srbiji, ali gdje istovremeno postoje barijere za širu aktivnost tih preduzeća na evropskom nivou (Keča et al., 2017).

Cilj ovog istraživanja je utvrditi, na primjeru opštine Drvar, na koji način urbano i ruralno stanovništvo percipira i koristi NDŠP.

2. METOD I OBJEKAT / METHOD AND OBJECT

Podaci koji su korišćeni za ovo istraživanje su prikupljeni na više načina. Jedan dio podataka dobijen je analiziranjem akata koji definišu ovu oblast metodom analize sadržaja (Nedeljković et al., 2013). Drugi dio podataka prikupljen je pomoću anketnog upitnika.

Anketni upitnik je sadržavao 21 pitanje. Kod većine pitanja ispitanici su birali (zaokruživali) jedan od ponuđenih odgovora, s tim da je kod 6 pitanja ostavljena mogućnost da ispitanici upišu odgovor ako se ne slažu sa ponuđenim, a u jednom pitanju je predviđeno ocjenjivanje pomoću Likertove skale od 4 stepena (Fishbein & Ajzen, 1975). Anketirani su ispitanici na području ruralnog i urbanog dijela opštine Drvar. Urbani dio opštine je sam grad, a ruralni dio su seoska naselja.

Ispitanici su odabrani uzorkovanjem „na bazi vriednosnog suda”. Prilikom uzorkovanja na ovaj način, istraživač na bazi sopstvenog suda identifikuje reprezentativne slučajeve tako da budu odabrani što tipičniji predstavnici populacije (Malhotra, 2007) prema Nonić et al. (2018). Broj ispitanika je bio identičan za urbano i ruralno područje, odnosno po 30 ispitanika iz svakog od njih (ukupno 60), što se u statistici smatra dovoljnim uzorkom za donošenje ocjena (Hogg et al., 1977; Hadživuković, 1989). Upitnici su lično dostavljani ispitanicima. Podaci su prikupljeni u periodu od juna do septembra 2017. godine.

Prikupljeni podaci su analizirani u programu MS Excel 2016, tabelarno i grafički predstavljani i

interpretirani, a od metoda korišćeni su opšti (statistički), i posebni (analiza i sinteza, specijalizacija i generalizacija, dedukcija i indukcija) (Nonić et al., 2018). Za utvrđivanje učestalosti vrijednosti prekidnih promjenljivih i njihovog učešća korišćena je analiza frekvencija (Malhotra, 2007).

Drvar je opština u zapadnoj Bosni i Hercegovini, koja pripada Kantonu 10 u Federaciji Bosne i Hercegovine. Do zaključenja Dejtonskog sporazuma opština se prostirala na 951 km² površine, da bi razgraničenjem između entiteta i kantona bila podijeljena na tri dijela. Sadašnja površina opštine Drvar iznosi oko 650 km² sa gradom Drvarom i 23 seoska naselja (Slika 1). Drvar je odabran za istraživanje zbog toga što nakon rata 90-tih godina nisu uspostavljeni značajniji privredni, odnosno industrijski kapaciteti i većina stanovništva je nezaposlena (www.statistika.ba). Pogotovo je taj problem prisutan u ru-

ralnim dijelovima opštine. Prisutno je i značajno iseljavanje radno sposobnog stanovništva (www.statistika.ba). Znajući da opština obiluje šumskim bogatstvom (Tanović, 2011), istraživače je interesovalo kakva je situacija po pitanju korišćenja NDŠP.

Slika 1. Položaj Drvara u BiH / Figure 1. Position of Drvar in BiH

3. REZULTATI / RESULTS

3.1 Legislativa / Legislation

Na području istraživanja šumama gazduje Šumsko gospodarsko društvo „Hercegbosanske šume“ d.o.o. Kupres (u daljem tekstu ŠGD). U Federaciji Bosne i Hercegovine ne postoji donešen zakon o šumama. Jedini akt koji tretira NDŠP je Pravilnik o uzgoju, iskorištavanju, sakupljanju i prometu neдрvnih šumskih proizvoda (u daljem tekstu: Pravilnik) (Narodne novine, 2014), kojim se propisuju uslovi za uzgoj NDŠP, vrijeme i način sakupljanja i uzgoja, uslovi i način otkupa, izdavanje odobrenja za promet, kao i druga pitanja u vezi s njihovim korištenjem u šumama i na šumskom zemljištu u Hercegbosanskoj županiji.

Prema Pravilniku (Narodne novine, 2014), za NDŠP na ovom prostoru smatraju se: ljekovito i aromatsko bilje, šumski plodovi (pitomi kestena, orah, lješnjak, divlja jabuka i kruška, šipak, borovnica, malina, drenjina, trnina, jagoda i dr.), gljive, puževi, rakovi, pijavice, lišajevi, mahovine, iglice, češeri – šišarke, kora ljekovitog drveća, smola, pijesak i kamen. ŠGD se obavezuje šumskoprivrednom osnovom i godišnjim planom gospodarenja sačiniti projekat o uzgo-

ju NDŠP sa svim neophodnim elementima: tačna lokacija, površina, vrsta NDŠP, način uzgoja i iskorištavanja. Postojanje ovakvih projekata u velikoj mjeri bi trebalo olakšati posao sakupljačima i pronalazak NDŠP na terenu. Na osnovu člana 4. Pravilnika, ŠGD može izdavati u zakup određene površine šumskog zemljišta drugim pravnim subjektima za uzgoj NDŠP uz naknadu. Kada se postigne ovakav dogovor, odluke o granicama površine, smjerovima i putevima kretanja određuje isključivo ŠGD. Osobe kojima je na ovakav način ustupljeno šumsko zemljište za uzgoj NDŠP dužne su da uplaćuju naknadu koja je predviđena ugovorom. Pored ovoga, štete koje nastanu od strane raznih počinitelja na zemljištu i na proizvodima koji se uzgajaju snosi isključivo pravna osoba kojoj se ustupa šumsko zemljište. Uslov koji fizičke i pravne osobe moraju ispunjavati da bi pristupile sakupljanju NDŠP jeste da moraju posjedovati odobrenje od strane ŠGD, kojim se utvrđuju uslovi i način sakupljanja NDŠP.

U Pravilniku su definisani pojmovi kao što su berač, sakupljač i otkupljivač:

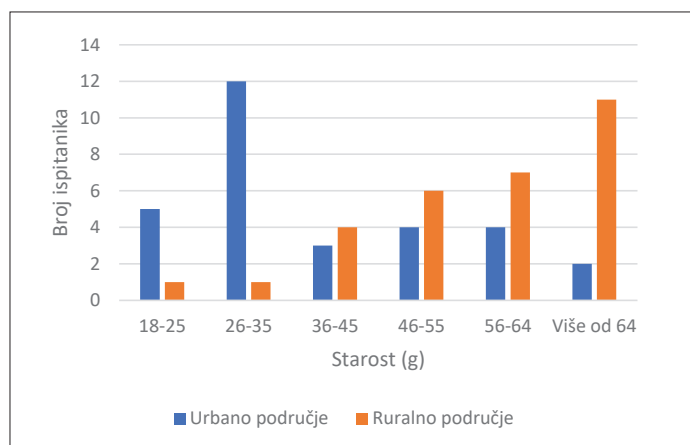
- Berač je fizička osoba/pojedinac koji za svoje potrebe sakupi do jednog kilograma NDŠP.
- Sakupljač je obučena osoba koja vrši sakupljanje NDŠP za potrebe otkuplivača i ima akreditaciju otkuplivača.
- Otkuplivač je pravna osoba ili udruženje registrovano za otkup, preradu i promet NDŠP u skladu sa zakonskim propisima.

Prije nego što se licu koje se bavi sakupljanjem NDŠP dozvoli napuštanje nalazišta, ŠGD mora iz-

dati otpremni iskaz, a stranka je dužna uplatiti naknadu predviđenu cjenovnikom.

3.2 Rezultati anketiranja / Survey results

Analizom prikupljenih upitnika utvrđeno je da je na urbanom području opštine Drvar polna struktura bila ujednačena, odnosno anketirano je 15 muškaraca i 15 žena, a na ruralnim područjima 19 žena i 11 muškaraca. Starosna struktura ispitanika (Slika 2) pokazuje da je u gradu veći udio mlađih osoba nego u ruralnom području i obrnuto.

Slika 2. Starosna struktura ispitanika / Figure 2. Age structure of respondents

Učestalost odlazaka stanovništva u šumu je raznolika (Tabela 1). Kod ruralnog stanovništva je uočljivo

da ima manje ispitanika koji odlaze svaki dan u šumu, kao i onih koji nikada ne odlaze u šumu.

Tabela 1. Učestalost i razlozi odlaska u šumu / Table 1. Frequency and reasons for going to the forest

	Učestalost odlaska u šumu				
	Svaki dan	Jednom sedmično	Jednom mjesečno	Nekoliko puta godišnje	Nikada
<i>Broj ispitanika</i>					
Urbano područje	5	2	2	18	3
Ruralno područje	3	6	10	10	1
	Razlog odlaska u šumu				
	Odmor	Sport i rekreacija	Zdravlje	Posao	Ostalo
<i>Broj ispitanika</i>					
Urbano područje	7	7	4	7	2
Ruralno područje	5	4	8	8	4

Kada se posmatraju razlozi posjećivanja šume, može se vidjeti da su najznačajniji razlozi za odlazak urbanog stanovništva u šumu odmor, posao, te sport i rekreacija, a kod ruralnog zdravlje i posao. Ocjenjivan je i značaj funkcija šuma, a rezultati

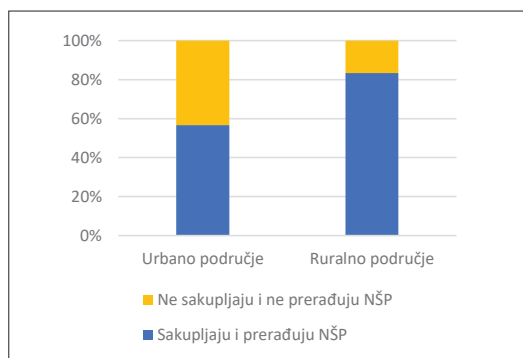
su pokazali da i za urbano i za ruralno stanovništvo socijalna funkcija ima najmanji značaj. Urbano stanovništvo je posebno naglasilo ekološku funkciju šume, a ruralno šumu kao izvor NDŠP i to ljekovitog bilja, gljiva i šumskih plodova (Tabela 2).

Tabela 2. Značaj funkcija šuma / **Table 2.** Importance of forest functions

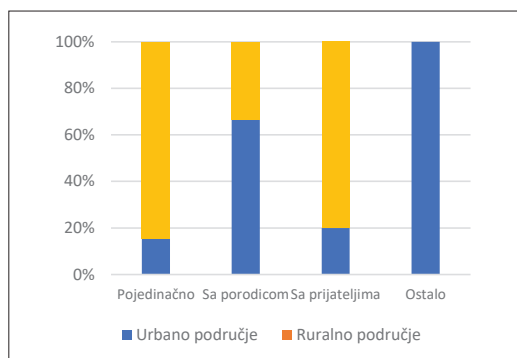
Značaj funkcija šuma za ispitanike				
	Izvor nedrvinih šumskih proizvoda	Ekonomska	Ekološka	Socijalna
<i>(prosječna ocjena na skali od 1 do 4)</i>				
Urbano područje	3,33	3,36	3,83	2,83
Ruralno područje	3,60	3,20	3,43	2,86

Na ruralnom području je veći udio stanovništva koje sakuplja NDŠP nego na urbanom području

(Slika 3), a i način kako pristupaju sakupljanju se razlikuje (Slika 4).

Slika 3. Odnos prema NDŠP / **Figure 3.** Attitude towards NWFP

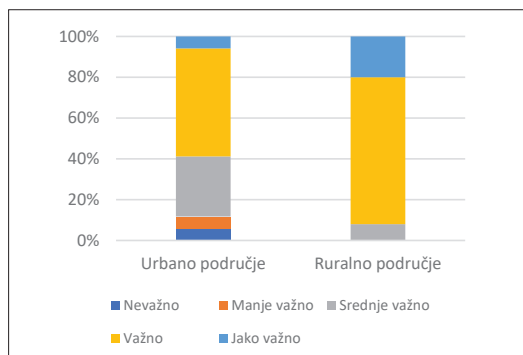

Slika 4. Način sakupljanja NDŠP / **Figure 4.** Method of NWFP collecting

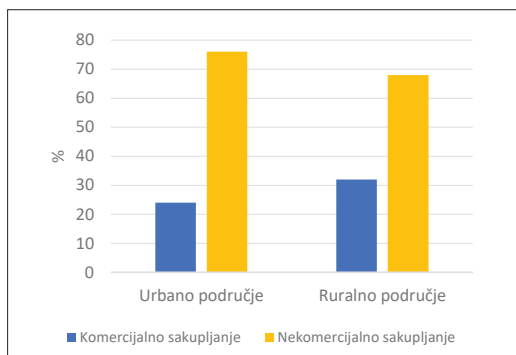
Prema odgovorima ispitanika, 59% stanovništva sa urbanog i 80% sa ruralnog područja, NDŠP uglavnom sakupljaju u jesen, s tim da se kod urbanog stanovništva javlja i značajnije sakupljanje tokom ljeta (30%). Kako na urbanom, tako i na ruralnom području, najveći broj ispitanika smatra sakupljanje NDŠP važnim (Slika 5), a niko od ispitanika sa ruralnog područja ne smatra da je sakupljanje NDŠP nevažno ili manje važno. Takođe, na ovom području je i veći broj ispitanika koji smatraju da je sakupljanje NDŠP za njih jako važno. Svega 6 ispitanika iz svih grupa je imalo određene formalne kvalifikacije za stručno korišćenje NDŠP, i to uglavnom srednju šumarsku školu. Svi ostali su samouki. I na

urbanom i na ruralnom području ispitanici koji sakupljaju NDŠP to čine više zbog lične upotrebe nego zbog prodaje (Slika 6). Razlika je izraženija kod urbanog stanovništva.

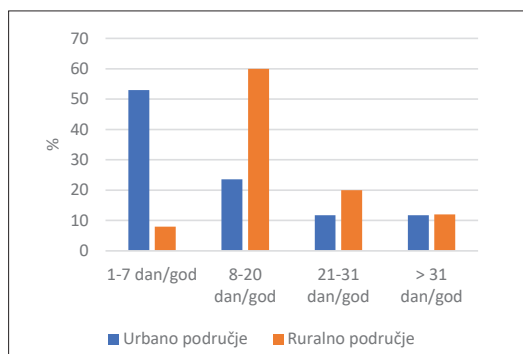
Od onih koji se bave komercijalnim sakupljanjem većina se bavi dodatnom preradom i zadovoljni su prihodom koji mogu ostvariti. Većina sakupljača sa ruralnog područja u sakupljanju provede 8–20 dan/god (Slika 7), a sa urbanog područja do 7 dan/god. Kada se govori o količini, na Slici 8 se može vidjeti da većina sakupljača sakupi sumarno preko 50 kg/god. Kod sakupljača sa urbanog područja je značajan udio onih koji sakupe do 10 kg/god.

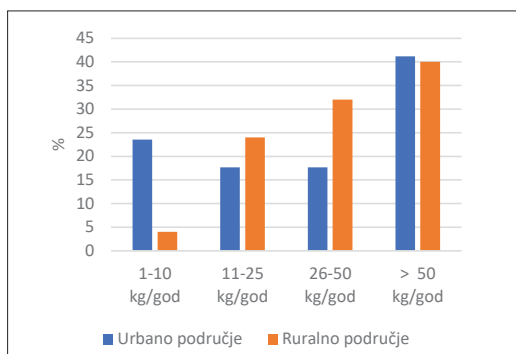
Slika 5. Značaj sakupljanja / Figure 5. Importance of collecting

Slika 6. Svrha sakupljanja / Figure 6. Purpose of collecting

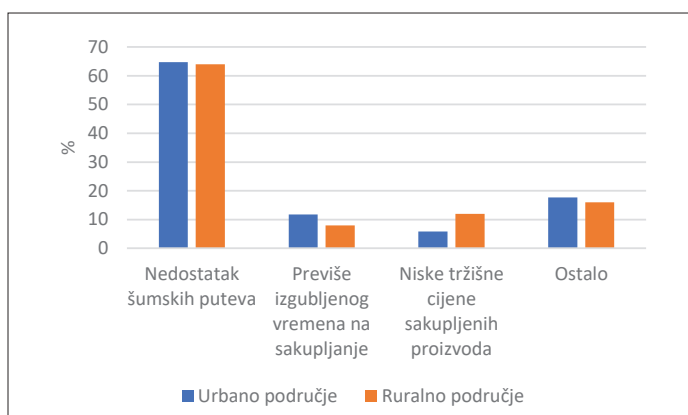
Slika 7. Anagažman u toku godine / Figure 7. Engagement during the year

Slika 8. Prosječne sakupljene količine / Figure 8. Average quantities collected

Sakupljači pređu različite udaljenosti prilikom sakupljanja, pri čemu je većina ispitanika sa urbanog područja izjavila da pređe prosječno više od 10 km, a ispitanici sa ruralnog područja ug-

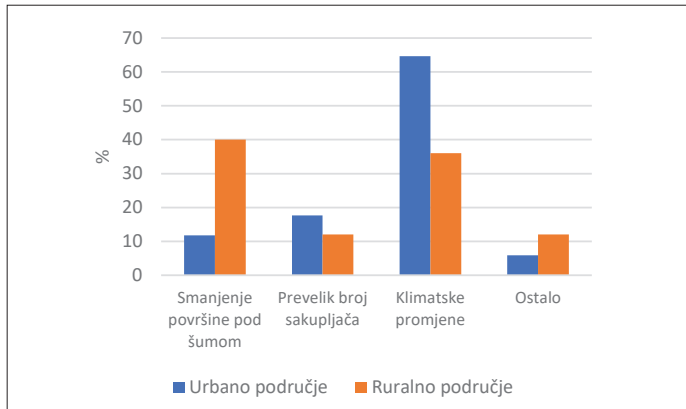
lavnom prelaze do 5 km. Ovi podaci su sami po sebi razumljivi, ako se uzme u obzir da je šuma mnogo pristupačnija stanovništvu ruralnog područja.

Slika 9. Prepreke prilikom sakupljanja NDŠP / Figure 9. Obstacles to collection of NWFP

Kada se govori o problemima koji utiču na sakupljanje, obe grupe ispitanika su navele kao najveću prepreku nedostatak odgovarajućih šumskih puteva (Slika 9). Dakle, otvorenost šuma, koja je jedan od osnovnih pokazatelja stepena razvijenosti gazdovanja nekim šumskim kompleksom, ima značajan uticaj i na proces korišćenja NDŠP. Od ostalih prepreka se naglašava niska otkupna cijena i trajanje sakupljanja.

Većina ispitanika sa urbanog područja smatra da će najveći problem u sakupljanju NDŠP u budućnosti predstavljati klimatske promjene, dok ispitanici sa ruralnog područja smatraju da će najveći problem u budućnosti ipak biti smanjenje površine pod šumom. Kao i na urbanom području, i ispitanici sa ruralnog područja su veliki značaj dali problemu klimatskih promjena (Slika 10).

Slika 10. Prijetnje sakupljanju NDŠP / Figure 10. Threats for NWFP collecting

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI / DISCUSSION AND CONCLUSIONS

Iz rezultata se može zaključiti da ljudi sa ruralnog i urbanog područja generalno prepoznaju značaj NDŠP. Područje na kome je vršeno istraživanje je tradicionalno šumarsko područje gdje je stanovništvo vijekovima vezano za šumu. Iako u određenim aspektima postoje razlike između stanovništva sa urbanog i ruralnog područja opštine, njihove sličnosti su isto tako brojne. Ljudi sa ruralnih područja su više posvećeni sakupljanju i preradi NDŠP od onih sa urbanih područja. I jedni i drugi više sakupljaju NDŠP za ličnu upotrebu nego za prodaju, što je donekle različito od rezultata do koji su došli Nedeljković et al. (2015) na području Srbije. Za većinu NDŠP i usluga šuma tržište BiH je slabo ili nikako razvijeno, a njihovo korištenje često neregulisano, tako da onaj ko ulaže u njih ili aktivno gazduje često od tog nema direktne finansijske koristi, što je česta pojava i u drugim zemljama (Mavsar et al., 2008), niti kontrolu nad korištenjem (Vuletić et al., 2011). Za populaciju koja je izložena

siromaštvu aktivnosti oko NDŠP mogu predstavljati ključnu ulogu u strategiji preživljavanja (Keča et al., 2011). Postoje i istraživanja koja kažu da su domaćinstva sa srednjim i visokim nivoom prihoda više angažovana u sakupljanju i prodaji NDŠP, što se i ogleda u značajno većoj visini prihoda u odnosu na domaćinstva sa niskim primanjima (Heubach et al., 2011). Dostupnost u prirodi i niski početni troškovi mogu podstaknuti pojavu malih preduzeća, koja mogu činiti važan faktor u razvoju ruralnih područja i smanjivanju siromaštva (Keča et al., 2011). Nedeljković (2015) je utvrdila da je većina malih i srednjih preduzeća, kao i leaderskih preduzeća u sektoru NDŠP na području Srbije smještena u gradovima, ali i da je i značajan broj preduzeća lociran na selu, zapošljavaju 11– 50 radnika, osnovana su poslije 1991. godine i bave se gljivama, bobičastim plodovima i drugim šumskim voćem. Ispitanici vide klimatske promjene kao jednu od najvećih prijetnji za sakupljanje

NDŠP. Nedeljković et al. (2015) su utvrdili da kao najveću prijetnju očuvanju biodiverziteta, odnosno nesmetanom rastu NDŠP u šumama ispitanici vide klimatske uslove (38,1%). Pored toga, skoro trećina sakupljača (28,6%) smatra da prevelik broj sakupljača takođe može biti prijetnja nesmetanom rastu NDŠP, kao i čista sječa šuma (15,9%). Kada su u pitanju podsticaji, svi osim jednog ispitanika su izjavili da nisu korisnici podsticaja, a svega 2 ispitanika su izjavila da znaju da postoje određeni vidovi podsticaja za sakupljanje NDŠP.

Sakupljači još uvijek uglavnom ne posjeduju adekvatno formalno znanje o sakupljanju i preradi NDŠP, što je pokazalo ovo istraživanje, a javna preduzeća koja gazduju šumama na području BIH uglavnom ne organizuju obuke za sakupljače, niti provode druge aktivnosti u cilju mobilizacije korišćenja NDŠP. Broj ljudi koji posjeduju potrebna znanja je zanemariv u odnosu na broj ljudi koji ne posjeduju nikakva znanja o ovim poslovima i potrebno je raditi na sveobuhvatnoj edukaciji. U cilju unapređenja organizacije procesa nabavke Nedeljković (2015) predlaže sprovođenje obuke sakupljača i angažovanje

obučениh radnika na otkupnim stanicama, kao i centralizaciju otkupa.

U šumarstvu BiH, kao i nekim drugim zemljama u okruženju (Štěrbová et al., 2019), donekle postoje ograničenja za inovativna rješenja. Razlozi za to leže u tome da su glavni igrači u sektoru velika javna preduzeća kojima upravlja država i koja dominantno utiču na uslove ugovaranja.

Javna preduzeća šumarstva treba motivisati da se aktivnije uključe u lanac snabdijevanja NDŠP. S obzirom na to da u cijeloj BiH većina javnih preduzeća šumarstva ima problema sa viškom radnika, kao i sa likvidnošću, pokretanje sektora NDŠP može biti jedan od načina za prevazilaženje tih problema. Iz predstavljenog istraživanja se može zaključiti da kod stanovništva postoji potencijal za uključivanje u lanac snabdijevanja, ali da je potrebno poduzeti još mnogo koraka da se potencijalni sakupljači dodatno motivišu. Bilo bi dobro da se u svim javnim preduzećima koja gazduju šumama formiraju posebna odjeljenja koja bi se bavila isključivo NDŠP, i gdje bi se na poslovima mobilizacije sektora angažovali eksperti iz područja NDŠP.

Literatura / References

- Adepoju A. A., Salau A. S. (2007). *Economic Valuation of Non-Timber Forest Products (NTFPs)*. Munich Personal RePEc Archive, Ladoke Akintola, University of Technology and University of Ibadan: 18 str.
- Ahenkan A., Boon E. (2011). Non-timber forest products (NTFPs): clearing the confusion in semantics. *Journal of Human Ecology* 33(1): 1–9.
- Audretsch D. B., Thurik A. R. (2000). Capitalism and democracy in the 21st century: from the managed to the entrepreneurial economy. *Journal of evolutionary economics* 10(1–2): 17–34.
- Boa E. R. (2004). *Wild edible fungi: a global overview of their use and importance to people (No. 17)*. Food & Agriculture Organization.
- Cai M., Pettenella D., Vidale E. (2011). Income generation from wild mushrooms in marginal rural areas. *Forest Policy and Economics* 13(3): 221–226.
- Chandrasekharan C. (1995). Terminology, definition and classification of forest products other than wood. In: *Report of the expert consultation on non-wood forest products, Yogyakarta, Indonesia, 17–27 January 1995*. Non-Wood Forest Products 3. FAO, Rome.
- Delić S., Keča L., Ibrahimspahić A., Čabaravdić A., Behlulović D. (2017). Value chain analysis of non-wood forest products in function of sustainable development of forest resources and rural development in Bosnia and Herzegovina. *Poljoprivreda i Šumarstvo* 63(1).
- De Román M., Boa E. (2006). The marketing of *Lactarius deliciosus* in Northern Spain. *Economic Botany* 60(3): 284–290.
- Fishbein M., Ajzen I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley: 578 str.
- Fuashi N. A., Popoola L., Mosua I. S., Ferdin N. (2011). Harvesting and marketing of *Massularia* species in Cameroon and Nigeria. *International Journal of Biodiversity and Conservation* 3(6): 178–184.
- Glück P. (2000). Policy means for ensuring the full value of forests to society. *Land use policy* 17(3): 177–185.

- Hadživuković S. (1989). *Statistika*. Privredni pregled Beograd: 271 str.
- Härkönen M. (1998). Uses of mushrooms by Finns and Karelians. *International Journal of Circumpolar Health* 57(1): 40–55.
- Heubach K., Wittig R., Nuppenau E.A., Hahn K. (2011). The economic importance of non-timber forest products (NTFPs) for livelihood maintenance of rural west African communities: A case study from northern Benin. *Ecological Economics* 70(11): 1991–2001.
- Hogg R. V., Tanis E. A., Zimmerman D. L. (1977). *Probability and statistical inference (Vol. 993)*. New York: Macmillan: 552 str.
- Jaouen A., Lasch F. (2015). A new typology of micro-firm owner-managers. *International Small Business Journal* 33(4): 397–421.
- Keča Lj., Bogojević M., Marčeta M., Jelić M.S. (2011). Non-Wood Forest products as generator of development of rural areas of Serbia. *Poljoprivreda i Šumarstvo* 57(3): 21.
- Keča Lj., Keča N., Rekola M. (2013). Value chains of Serbian non-wood forest products. *International Forestry Review* 15(3): 315–335.
- Keča Lj., Keča N., Marčeta M. (2015). *Non-wood forest products, Socio-economics and ecologic aspects*. University of Belgrade, Faculty of Forestry.
- Keča L., Marčeta M., Posavec S., Jelić S., Pezdevšek-Malovrh Š. (2017). Market characteristics and cluster analysis of non-wood forest products. *Šumarski list* 141(3–4): 151–162.
- Kilchling P., Hansmann R., Seeland K. (2009). Demand for non-timber forest products: surveys of urban consumers and sellers in Switzerland. *Forest Policy and Economics* 11(4): 294–300.
- Malhotra N. (2007): *Marketing research – an applied orientation*. Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River: 811 str.
- Mavsar R., Weiss G., Ramčilović S., Palahí M., Rametsteiner E., Tykkä S., van Apeldoorn R., Vreke J., van Wijk M., Prokofieva I., Rekola M. (2008). *Study on the development and marketing of non-market forest products and services*. DG AGRI, Study Contract.
- Narodne novine Hercegbosanske županije (2014). „Službeno glasilo”, broj 15, Livno, 19.12.2014. godina.
- Nedeljković J., Lovrić M., Nonić D., Stojanovska M., Nedanovska V., Lovrić N., Stojanovski V. (2013). Utjecaj političkih instrumenata na poslovanje s nedrvinim šumskim proizvodima u Hrvatskoj, Makedoniji i Srbiji. *Šumarski list* 137(9–10): 473–485.
- Nedeljković J. (2015). *Mala i srednja preduzeća za otkup, preradu i plasman nedrvinih šumskih proizvoda, kao činilac razvoja šumarstva privatnog sektora u Srbiji*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Šumarski fakultet: 387 str.
- Nedeljković J., Nonić D., Ranković N., Nonić M. (2015). Održivo sakupljanje nedrvinih šumskih proizvoda: karakteristike i stavovi sakupljača na području Koponika i Beljanice. *Šumarstvo* 12: 135–150.
- Nonić D., Nedeljković J., Mihajlović D., Ranković N., Glavonjić B. (2018). Organizacija procesa nabavke u lancu snabdevanja drvnom sirovinom: Mogućnosti unapređenja na južnomoravskom šumskom području. *Glasnik Šumarskog fakulteta* 117
- Ortega-Martínez P., Martínez-Peña F. (2008). A sampling method for estimating sporocarps production of wild edible mushrooms of social and economic interest. *Forest Systems* 17(3): 228–237.
- Palahí M., Pukkala T., Bonet J. A., Colinas C., Fischer C. R., Martínez de Aragón J. R. (2009). Effect of the inclusion of mushroom values on the optimal management of even-aged pine stands of Catalonia. *Forest Science* 55(6): 503–511.
- Pettenella D., Secco L. (2006). Small-scale forestry in the Italian Alps: from mass market to territorial marketing. *Small-scale forestry and rural development: the intersection of ecosystems, economics and society*: 398–408.
- Posavec S., Ravnjak M., Pezdevšek Malovrh Š. (2018). Poslovno okruženje za razvoj sporednih šumskih proizvoda u Republici Hrvatskoj. *Nova mehanizacija šumarstva: Časopis za teoriju i praksu šumarskoga inženjerstva* 39(1): 83–89.
- Sheppard J., Mangold L., Spiecker H. (Ur.) (2016). *Revised silvicultural guidelines for selected MPT and NWFPs*. StarTree Deliverable 2.3. FP7 Project no. 311919 KBBE.2012.1.2-06, European Commission: 113 str.
- Sisak L., Riedl M., Dudik R. (2016). Non-market non-timber forest products in the Czech Republic – Their socio-economic effects and trends in forest land use. *Land Use Policy* 50: 390–398.
- Štěrbová M., Stojanovski V., Weiss G., Šálka J. (2019). Innovating in a traditional sector: Innovation in forest harvesting in Slovakia and Macedonia. *Forest Policy and Economics* 106: 101960.
- Tanović N. (2011): *Identification of medicinal plants of the FB&H (Final report)*. Federal Ministry of Agriculture, Water management and Forestry, Sarajevo.

- Tomao A., Bonet J. A., De Aragón J. M., De-Miguel S. (2017). Is silviculture able to enhance wild forest mushroom resources? Current knowledge and future perspectives. *Forest ecology and management* 402: 102–114.
- Turtiainen M., Nuutinen T. (2012). Evaluation of information on wild berry and mushroom markets in European countries. *Small-scale Forestry* 11(1): 131–145.
- Vantomme P. (2003). Compiling statistics on non-wood forest products as policy and decision-making tools at the national level. *International Forestry Review* 5(2): 156–160.
- Vojniković S., Balić B., Višnjić Ć. (2013). *Sustainable use of medicinal, edible and aromatic forest plants*. Faculty of Forestry Sarajevo.
- Vuletić D., Krajter S., Mrazek M., Ćorić A. (2009): Nedrvni šumski proizvodi i usluge – koristimo li ih dovoljno? *Šumarski list* 133(3–4): 175–184.
- Vuletić D., Krajter S., Vlainić O. (2011). Pregled stavova lokalnog stanovništva i korisnika o nedrvnim proizvodima i uslugama šuma. *Šumarski list* 135(13): 222–229.
- Wickens G. E. (1990). What is economic botany? *Economic Botany* 44(1): 12–28.
- www.statistika.ba.Pristupljeno31.oktobra2019.preko
www.statistika.ba/?show=12&id=11614#link2
- Živojinović I., Nedeljković J., Stojanovski V., Japelj A., Nonić D., Weiss G., Ludvig A. (2017). Non-timber forest products in transition economies: Innovation cases in selected SEE countries. *Forest Policy and Economics* 81: 18–29.

Summary

Forests, beside timber, provide many other useful goods and services that have commercial value, and the overall term is non-wood forest products (NWFP), which can be the backbone of rural development (Fuashi et al., 2011). NWFP and services include various fruits of forest trees and shrubs, mushrooms, and especially social forest services such as recreation, tourism, hunting, photo hunting, and the like. (Vuletić, 2009). This paper presents research aimed at establishing the perception of NWFP by urban and rural population and their willingness to be included in the chain of use on the example of the municipality of Drvar. This municipality is taken as a case study, where 60 inhabitants, 30 from urban and 30 from rural area, are selected by random sampling and surveyed. They are asked about their socio-economic status, knowledge about NWFP, attitude toward collection and processing etc, with related legislation being reviewed as well. The results show that, among other things, rural inhabitants deem forests as a source of NWFP more highly than urban one, and that only 6 examinees possess any form of formal education related to NWFP. Most of those who collect do this for personal use rather than for commercial. Most pickers from the rural area spend 8–20 days/year on collection, and those from the urban area up to 7 days/year. When it comes to volume, most pickers collect over 50 kg/year. Among urban pickers, there is a significant proportion of those who collect up to 10 kg/year. Most examinees from the urban area believe that climate change will be the biggest problem for the collection of NWFP in the future, while rural examinees think that the biggest problem in the future will be the reduction of forest areas. The availability of the aforementioned goods and services and low start-up costs can encourage the emergence of small businesses, which can be an important factor in rural development and poverty reduction.

Key words: education, non-wood forest products, population, use